

CLASICI LITERATURII ROMÂNE

COSTACHE NEGRUZZI

**ALEXANDRU
LĂPUŞNEANU**

Editura ASTRO

FRAGMENTE ISTORICE

ALEXANDRU LĂPUŞNEANU	
1564-1569	4
APRODUL PURICE	
1486	25
SOBIESKI ȘI ROMÂNII	
1686	40
REGELE POLONIEI ȘI DOMNUL MOLDAVIEI	46
CÂNTEC VECHI	49

AMINTIRI DE JUNEȚE

CUM AM ÎNVĂȚAT ROMÂNEȘTE	55
ZOE	62
O ALERGARE DE CAI (СКАЧКА)	76
AU MAI PĂȚIT-O ȘI ALȚII	100
TODERICĂ	108

POEZII

MARȘUL LUI DRAGOȘ (doină)	119
DOINĂ NOUĂ	121
EPITAFUL VORNICULUI	
ALEXANDRU DIMITRIE STURZA	122
EU	123
FABULĂ	125
URIAȘUL DACIEI	126

I

Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau...!

Iacob Eraclid, poreclit Despotul, pierise ucis de buzduganul lui Ștefan Tomșa, care acum cărmuia țara, dar Alexandru Lăpușneanul, după înfrângerea sa în două rânduri, de oștile Despotului, fugind la Constantinopol, izbutise a lua oști turcești și se înturna acum să izgonească pre răpitorul Tomșa și să-și ia scaunul, pre care nu l-ar fi percut, de n-ar fi fost vândut de boieri. Intrase în Moldavia, întovărășit de șepte mii spahii și de vreo trei mii oaste de strânsură. Însă pe lângă aceste, avea porunci împărătești cătră hanul tătărilor Nogai, ca să-i deie oricât ajutor de oaste va cere.

Lăpușneanul mergea alătura cu vornicul Bogdan, amândoi călări pe armăsari turcești și înarmați din cap până în picioare.

— Ce socoți, Bogdane, zise după puțină tăcere, izbândi-vom oare?

— Să nu te îndoiești, Măria-Ta, răsunse curtezanul, țara gême subt asuprirea Tomșei. Oastea toată se va supune cum i se va făgădui mai mare simbrie. Boierii, căți i-au mai lăsat vii, numai frica morții îi mai ține, dar cum vor vedea că Măria-Ta vii cu putere, îndată vor alerga și-l vor lăsa.

— Să deie Dumnezeu să n-aibi nevoie a face ceea ce au făcut Mircea-vodă la munteni; dar ți-am mai spus, eu îi cunosc pre boierii noștri, căci am trăit cu dânsii.

— Aceasta rămâne la înaltă înțelepciunea Măriei-Tale.

Vorbind așa, au ajuns aproape de Tecuci, unde poposiră la o dumbravă.

— Doamne, zise un apropiindu-se, niște boieri soiind acum cer voie să se înfățișeze la Măria-Ta.

— Vie, răsunse Alexandru.

Curând intrără sub cortul unde el ședea încungiurat de boierii și căpitani săi, patru boieri, din care doi mai bătrâni, iar doi juni. Aceștii erau vornicul Moțoc, postelnicul Veveriță, spatarul Spancioc și Stroici.

Apropiindu-se de Alexandru-vodă, se înhinară până la pământ, fără a-i săruta poala după obicei.

— Bine-ați venit, boieri! zise acesta silindu-se a zâmbi.

— Să fii maria ta sănătos, răsunseră boierii.

— Am auzit, urmă Alexandru, de bântuirile țării și am venit s-o mânțui; știu că țara m-așteaptă cu bucurie.

— Să nu bănuiești, Măria-Ta, zise Moțoc, țara este liniștită și poate că Măria-Ta ai auzit lucrurile precum nu sunt; căci așa este obiceiul norodului nostru, să facă din țânțar armăsar. Pentru aceea obștia ne-au trimis pre noi să-ți spunem că norodul nu te vrea, nici te iubește și Măria]-ta să te întorci înapoi ca...

— Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau, răsunse Lăpușneanul, a căruia ochi scântieră ca un fulger, și dacă voi nu mă iubiți, eu vă iubesc pre voi și voi merge ori cu voia, ori fără voia voastră. Să mă-ntorc? Mai degrabă-și va întoarce Dunărea cursul îndărăpt. A! Nu mă vrea țara? Nu mă vreți voi, cum înțăleg?¹

— Solului nu i se taie capul, zise Spancioc; noi suntem datori a-ți spune adevărul. Boierii sunt hotărâți a pribegi la unguri, la leși și la munteni, pe unde au toți rude și prieteni. Vor veni cu oști streine și vai de biata țară când vom avea războaie între noi și poate și Măriei-Tale nu-i va fi bine, pentru că domnul Tomșa...

— Ticălos nu poate fi acel ce s-au învrednicit a se numi unsul lui Dumnezeu, zise Veveriță.

¹ Miron Costin

— Au doar nu sunt și eu unsul lui Dumnezeu? Au doar nu mi-ați jurat și mie credință, când eram numai stolnicul Petre? Nu m-ați ales voi? Cum au fost oblăduirea meă? Ce sănge am vârsat? Care s-au întors de la ușa mea, fără să căștige dreptate și mângâiere? Și însă, acum nu mă vreți, nu mă iubiți? Ha! ha! ha!

Râdea; mușchii i se suceau în râsul acesta și ochii lui hojma clipeau.

— Cu voia Măriei-Tale, zise Stroici, vedem că moșia¹ noastră a să cadă de isnoavă în călcarea păgânilor. Când astă negură de turci va prăda și va pustii țara, pe ce vei domni Măria-Ta?

— Și cu ce vei sătura lăcomia acestor cete de păgâni ce aduci cu Măria-Ta? adăogi Spancioc.

— Cu averile voastre, nu cu banii țăranilor pre care-i juți voi. Voi mulgeți laptele țării, dar au venit vremea să vă mulg și eu pre voi. Destul, boieri! Întoarceți-vă și spuneți celui ce v-a trimis ca să se ferească să nu dau peste el, de nu vrea să fac din ciolanile lui surle și din pelea lui căpucăneală dobelor mele.

Boierii ieșiră mâhniți; Moțoc rămase.

— Ce-ai rămas? întrebă Lăpușneanul.

— Doamne! Doamne! zise Moțoc, căzând în genunchi, nu ne pedeptați pre noi după fărădelegile naostre! Adă-ți aminte că ești pământean², adă-ți aminte de zisa scripturei și iartă greșitilor tăi! Cruță pre biata țară. Doamne! sloboade oștile aceste de păgâni; vină numai cu căți moldoveni ai pe lângă Măria-Ta și noi chizeșluim că un fir de păr nu se va clăti din capul înălțime-tale; și de-ți vor trebui oști, ne vom înarma noi cu femei și copii, vom rădica țara în picioare, vom rădica slugile și vecinii noștri. Încredi-te în noi!

— Să mă-ncred în voi? zise Lăpușneanul înțelegând planul lui. Pesemne gândești că eu știu zicătoarea³ moldovenescă: „Lupul părul schimbă, iar năravul ba“? Pesemne nu vă cunosc eu și preține mai vârtoș? Nu știu, că fiind mai

mare peste oștile mele, cum ai văzut că m-au biruit, m-ai lăsat? Veveriță îmi este vechi dușman, dar încă niciodată nu s-au ascuns; Spancioc este încă Tânăr, în inima lui este iubire de moșie; îmi place a privi sumeția lui, pre care nu se silește a o tăinui. Stroici este un copil, care nu cunoaște încă pre oameni, nu știe ce este îmbunătățirea și minciuna; lui i se par că toate paserile ce zboară se mănâncă. Dar tu, Moțoc? Învechit în zile rele, deprins a te ciocoi la toți domnii, ai vândut pre Despot, m-ai vândut și pre mine, vei vinde și pre Tomșa; spune-mi, n-aș fi nătărău de frunte, când m-aș încrede în tine? Eu te iert însă, c-ai îndrăznit a crede că iar mă vei putea înșela, și îți făgăduiesc că sabia mea nu se va mânji în sângele tău; te voi cruța, căci îmi ești trebujitor, ca să mă ușurezi de blâsternurile norodului. Sunt alți trântori de care trebuie curățit stupul.

Moțoc îi sărută mâna, asemenea cânelui care, în loc să mușce, lingă mâna care-l bate. El era multămit de făgăduința ce căștigase; știa că Alexandru-vodă a să aibă nevoie de un intrigant precum el. Deputații erau porunciti de Tomșa, ca neputând înturna pre Lăpușneanul din cale, să-și urmeze drumul la Constantinopol, unde, prin jalobe și dare de bani, să mijlocească mazilia lui. Dar văzând că el venea cu însuși învoirea Porții; pe de alta, sfîndu-se a se întoarce fără nici o ispravă la Tomșa cerură voie să rămâie a-l întovărăși. Acesta era planul lui Moțoc ca să se poată lipi de Lăpușneanul. Voia îi se dete.

II

Ai să dai samă, doamnă!...

Tomșa, nesimțindu-se în stare a se împotrivi, fugise în Valahia și Lăpușneanul nu întâlnise nici o împiedicare în drumul său. Norodul pretutindene îl întâmpina cu bucurie și nădejde, aducându-și aminte de întăria lui domnie, în care el nu avusese vreme a-și dezvălui urâtul caracter.

¹ Patria

² Patriot

³ Proverbul

Boierii însă tremurau. Ei aveau două mari cuvinte a fi îngrijiți: știau că norodul îi urăște, și pre domn că nu-i iubește. Îndată ce sosise, Lăpușneanul porunci să împiele cu lemn toate cetățile Moldaviei, afară de Hotin și le arse, vrând să strice prin aceasta azilul nemulțamiților, carii de multe ori, subt adăpostul zidurilor acestora, urzeau comploturi și ațâtau revolte. Ca să sece influența boierilor și să stârpească cuiburile feudalității, îi despoya de averi sub feluri de pretexte, lipsindu-i cu chipul acesta de singurul mijloc cu care puteau ademeni și corumpe pre norod.

Dar nesocotind de ajuns planul acesta, îi omorea din când în când. La cea mai mică greșală dregătorească, la cea mai mică plângere ce i s-arăta, capul vinovatului se spânzura în poarta curții, cu o țidulă vestitoare greșalei lui, adevărate sau plăsmuite și el nu apuca să putrezească, când alt cap îi lăua locul.

Nime nu îndrăznea a grăi împotriva lui, cu cât mai vârtos a lucra ceva. O gvardie numeroasă de lefecii albanezi, serbi, unguri, izgoniți pentru relele lor fapte, își aflaseră scăpare lângă Alexandru, care, plătindu-i bine, îi avea hărăziți; iar oștile moldovene, sub căpitani creature a lui, le ținea pe margini; slobozând însă pre ostași pe la casele lor, le mărginise în puțin număr.

Întru o zi el se primbla singur prin sala palatului domnesc. Avusese o lungă vorbă cu Moțoc, care intrase iar în favor și care ieșea, după ce îi înfățoșase planul unei nouă contribuții. Se părea neastămpărat, vorbea singur și se cunoștea că meditează vreo nouă moarte, vreo nouă daună, când o ușă laturalnică deschizându-se, lăsa să intre doamna Ruxanda.

La moartea părintelui ei, bunului Petre Rareș, care – zice hronica – cu multă jale și mâhniciune a tuturor s-au îngropat în Sf. monastirea Probota, zidită de el, Ruxanda rămăsese în fragedă vârstă, sub tuturatal a doi frați mai mari, Iliaș și Ștefan. Iliaș, urmând în tronul părintelui său, după o scurtă și desfrânată domnie, se duce la Constantinopol, unde îmbrăтоșă mahometismul și în locul lui se sui pe tron Ștefan. Aceasta fu mai rău decât fratele său; începu a sili pre străini

și pre catolici a-și lepăda relegea, și multe familii bogate ce se locuiseeră în țară pribegiră din pricina aceasta, aducând săracie pământului și cădere negoțului. Boierii care, cei mai mulți, era încuscriți cu polonii și cu ungurii, se supărără, și corăspunzându-se cu boierii pribegi, hotărâră pieirea lui. Poate ar fi mai întârziat a-și pune în lucrare planul, dacă desfrânarea lui nu l-ar fi grăbit. *Nu hălăduia de răul lui nici o jupâneasă, dacă era frumoasă*, zice hronicarul în naivitatea sa. Într-o zi, când se afla la Țuțora, nemaiașteptând sosirea boierilor pribegi, boierii ce erau cu dânsul, ca să nu-l scape, au tăiat frânghiile cortului sub carele el sedea și, dând năvală, l-au ucis.

Acum numai Ruxanda rămăsese din familia lui Petru Rareș și pre dânsa boierii ucigași o hotărâseră a fi soție un oarecarui numit Jolde, pre care ei îl aleseră de domn. Dar Lăpușneanul, ales de boierii pribegi, întâmpinând pre Joldea, îl birui și prințându-l îi tăie nasul și-l dete la călugărie; și ca să tragă inimile norodului în care via încă pomeneira lui Rareș, se însură și luă el pre fiica lui.

Astfel ginggașa Ruxanda ajunsese a fi parte biruitorului.

Când intră în sală, ea era îmbrăcată cu toată pompa covenită unii soții, fiice și surori de domn.

Peste zobonul¹ de stofă aurită, purta un benișel de felendreș² albastru blănuit cu samur, a căruia mânice atârnau dinapoi; era încinsă cu un colan de aur, ce se închia cu mari paftale de matostat, împregiurate cu petre scumpe; iar pe grumazii ei atârna o salbă de multe șiruri de margaritar. Șlicul de samur, pus cam într-o parte, era împodobit cu un surguci alb și sprijinit cu o floare mare de smaragde. Părul ei, după moda de atuncea, se împărtea despletit pe umerii și spatele sale. Figura ei avea acea frumuseță care făcea odinoară vestite pre femeile României și care se găsește rar acum, degenerând cu amestecul națiilor străine. Ea însă era tristă și Tânjitoare, ca floarea espusă arșitii soarelui, ce nu are nimică s-o umbrească. Ea văzuse murind pre părinții săi,

¹ O haină lungă deschisă dinainte.

² Catifea

privise pre un frate lepădându-și relegea și pre celălalt ucis; și mai întâi hotărâtă de obștie a fi soția lui Jolde (pre care nici îl știa), acum fusese silită de aceeași obștie, care dipoza de inima ei făr-a o mai întreba, a da mâna lui Alexandru-vodă, pre care cinstindu-l și supuindu-i-se ca unui bărbat, ar fi voit să-l iubească, dacă ar fi aflat în el cât de puțină simțire omenească.

Apropindu-se, se plecă și-i sărută mâna. Lăpușneanul o apucă de mijloc, și rădicând-o ca pre o pană, o puse pe genunchii săi.

— Ce veste, frumoasa mea doamnă? zise el sărutând-o pre frunte; ce pricină te face astăzi, când nu-i sărbătoare, a-ți lăsa fusele? Cine te-au trezit aşa de dimineață?

— Lacrimilor jupâneselor văduve care se varsă la ușa mea și care strigă răsplătire la domnul Hristos și la sfânta născătoare, pentru sângele care verși.

Lăpușneanul, posomorându-se, desfăcu brațele; Ruxanda căzu la picioarele lui.

— O, bunul meu domn! viteazul meu soț! urmă ea, destul! Ajungă atâta sânge vărsat, atâte văduvii, atâta sărimani¹! Gândește că Măria-Ta ești prea puternic și că niște săraci boieri nu-ți pot strica. Ce-ți lipsește Măriei-Tale! N-ai cu nime război; țara este liniștită și supusă. Eu, Dumnezeu știe! Cât te iubesc! Si copiii Măriei-Tale sunt frumoși și tineri. Judecă că după viață este și moarte și că Măria-Ta ești muritor și ai să dai seamă! Pentru că, cu monastirile nu se răscumpără sângele, ci mai ales ispите și înfrunți pre Dumnezeu, socotind că făcând biserci îl poți împăca, și...

— Muiere nesocotită! strigă Lăpușneanul sărind drept în picioare și mâna lui, prin deprendere, se răzăma pe junghiul² din cingătoarea sa; dar îndată, stăpânindu-se, se plecă și, rădicând pre Ruxanda de jos:

— Doamna mea! îi zise, să nu-ți mai scape din gură astfel de vorbe nebune, că, zău, nu știu ce se poate întâmpla. Multămește sfântului mare mucenic Dimitrie izvorătorul de

mir, a cărui hram se prăznuiește la biserică ce noi i-am făcut la Pângărați, că ne-au oprit de a face un păcat, aducându-ne aminte că ești mama copiilor noștri.

— De aș ști că mă vei și omorî, nu pot să tac. Ieri, când voiام să intru, o jupâneasă cu cinci copii s-au aruncat înaintea rădvanului¹ meu și m-au oprit arătându-mi un cap țintuit în poartea curții; „Ai să dai seamă, doamnă! îmi zise, că lași pre bărbatul tău să ne taie părinții, bărbații și frații... Uită-te, doamnă, acesta-i bărbatul meu, tatăl copiilor acestora, care au rămas săraci! Uită-te!“ și îmi arăta capul săngeros și capul se uita la mine grozav! Ah! Stăpâne! de atunci neâncetat văd capul acela și mi-e tot frică! Nu pot să mă odihnesc.

— Și ce vrei? întrebă Lăpușneanul zâmbind.

— Vreau să nu mai verși sânge, să încetezi cu omorul, să nu mai văd capete tăiate, să sare inima din mine.

— Îți făgăduiesc că de poimâne nu vei mai vedea, răspunse Alexandru-vodă; și mâne îți voi da un leac de frică.

— Cum? ce vrei să zici?

— Mâne vei vedea. Acum, dragă doamnă, du-te de-ți vezi copiii și caută de casă cum se cuvine unei bune gospodine și pune la cale să ne gătească un ospăț, căci mâne dau masă mare boierilor.

Doamna Ruxanda ieși după ce iarăși îi sărută mâna.

Bărbatul său o pitrecu până la ușă.

— Ei! pus-ai toate la cale? întrebă el, viind grabnic cătră armașul său, care intrase atunce.

— Tot este gata.

Dar oare vor veni?

— Vor veni.

¹ Orfani

² Un cuțit a căruia mâner se ascundea în teacă și care slujea spre înjunghierea dușmanului învins. În Franția se numea *Miséricorde*.

Capul lui Moțoc vrem...

De cu seară se făcuse de știre tuturor boierilor să se adune a doua zi, fiind sărbătoare, la mitropolie, unde era să fie și domnul, ca să asculte liturghia și apoi să vie să prânzească la curte. Când sosi Alexandru-vodă, sfânta slujbă începuse și boierii erau toți adunați. Împotriva obiceiului său, Lăpușneanul, în ziua aceea, era îmbrăcat cu toată pompa domnească. Purta corona Paleologilor și peste dulama poloneză de catifea roșie, avea cabanita turcească. Nici o armă nu avea alta decât un mic junghi cu plăselele de aur; iar printre bumbii dulămii se zărea o zea de sărmă. După ce a ascultat Sf. slujbă, s-a coborât din strană, s-a închinat pe la icoane și, apropiindu-se de racla Sf. Ioan cel nou, s-a plecat cu mare smerenie și a sărutat moaștele sfântului. Spun că în minutul acela el era foarte galben la față și că racla sfântului ar fi tresărit. După aceasta, suindu-se iarăși în strană, se înturnă către boieri și zise: „Boieri dumneavastră! De la venirea mea cu a doua domnie și până astăzi, am arătat as prime către mulți; m-am arătat cumplit, râu, vărsând sângele multora. Unul Dumnezeu știe de nu mi-a părut râu și de nu mă căiesc de aceasta; dar dumneavastră știți că m-a silit numai dorința de a vedea contenind gâlcevirile și vânzările unora și altora, care ţinteau la râsipa țării și la peirea mea. Astăzi sunt altfel trebile. Boierii și-au venit în cunoștiință; au văzut că turma nu poate fi fără pastor, pentru că zice măntuitorul; *Bate-voi pastorul, și se vor împrăștia oile.* Boieri dumneavastră! Să trăim de acum în pace, iubindu-ne ca niște frați, pentru că aceasta este una din cele zece porunci: *Să iubești pre aproapele tău ca însuți pre tine și să ne iertăm unii pre alții, pentru că suntem muritori, rugându-ne Domnului nostru Iisus Hristos – își făcu cruce – să ne ierte nouă greșalele, precum iertăm și noi greșitilor noștri.*“

Sfărșind această deșănțată cuvântare, merse în mijlocul bisăriciei și, după ce se închină iarăși, se înturnă spre norod în față, în dreapta și în stânga, zicând:

— Iertați-mă, oameni buni și boieri dumneavastră!

— Dumnezeu să te ierte, Măria-Ta! răspunseră toți, afară de doi juni ce sta gânditori, răzămați de un mormânt lângă ușă, însă nime nu le-a luat seama. Lăpușneanul ieși din biserică, poftind pre boieri să vie ca să ospăteze împreună; și încalecând, se înturnă la palat. Toți se împrăștiară.

— Cum îți pare? zise unul din boierii care i-am văzut că nu iertase pre Alexandru-vodă.

— Te sfătuiesc să nu te duci astăzi la dânsul la masă, răspunse celălalt; și se amestecară în norod. Acești erau Spancioc și Stroici. La curte se făcuse mare gătire pentru ospățul acesta. Vesta se împrăștia că domnul se împăcase cu boierii și boierii se bucurau de o schimbare ce le da nădejde că vor putea ocupa iarăși posturi, ca să adune nouă avuții din sudoarea țăranului. Cât pentru norod, el era indiferent; el din împăcarea aceasta nu aștepta vreun bine, nici prepunea vreun rău. Norodul se învoia cu obăduirea lui Alexandru-vodă; cărtea numai asupra ministrului său Moțoc, care întrebuiță creditul ce-l avea la domn, spre împilarea gloatei. Căci, deși era necontenite jalobele obștiei pentru jăfuirile lui Moțoc, Lăpușneanul sau nu răspundea, sau nu le asculta. Ceasul prânzului apropiindu-se, boierii începură a veni călări, întovărășiți fieștecare de câte două-trei slugi. Luau seamă însă că curtea era plină de lefecii înarmați și că patru tunuri sta îndreptate spre poartă; dar socoteau că sunt puse pentru a serba, după obicei, ceremonia prin salve. Unii poate că și prepuneau vreo cursă, dar odată intrând, nu se mai putea înturna: căci porțile erau străjuite și păzitorii porunciți a nu lăsa să iasă nime. Adunându-se, boierii, 47 la număr, Lăpușneanul se puse în capul mesiei, având în dreapta prelogofătul Trotușan și în stânga pre vornicul Moțoc. Începură a zice¹ din surle: și bucatele se aduseră pe masă. În Moldavia, pe vremea aceea, nu se introducea încă moda mân-

¹ A cânta – cuvânt vechi.